BÁNYAI LÁSZLÓ

A Habsburg elnyomástól a hitleri iga lerázásáig

Az Arad megyei Világosnál 1849. augusztus 13-án a magyar forradalmi hadsereg letette a fegyvert a cári sereg előtt, amely az osztrák császár segítségére sietve elözönlötte Erdélyt. A forradalom vezetőinek ezrei menekültek külföldre, tízezrek bujdostak. Október 6-án Aradon a szabadságharc tizenhárom tábornokát kivégezték. Haynau táborszernagy további kivégzésekkel, a fegyházra ítéltek osztrák börtönökbe hurcolásával folytatta az ellenforradalmi terrort.

Erdélyben nemcsak a szabadságharcban részt vett magyarokat üldözték, hanem a román nemzeti mozgalom vezetőit is, akiknek egy része azt az illúziót táplálta, hogy a bécsi udvartól fog szabadságokat kapni.

A tartományok élére katonai kormányzók kerültek, kihirdették az ostromállapotot, s a német nyelv lett a közigazgatás kötelező nyelve. Katonai törvényszékek ítélkeztek a magyar „rebellisek" fölött. De 1849 végén letartóztatták Avram Iancut is, aki az Erdélyi Érchegység parasztjait az osztrák hatóságok önkénye ellen további harcra biztatta. A nehéz megpróbáltatásoknak ezekben az éveiben az erdélyi románok és magyarok közti Habsburg-ellenes összefogás politikai és művelődési téren egyaránt megnyilvánult.

A román, magyar és lengyel száműzött forradalmárok, köztük Nicolae Bălcescu, azt a tervet szőtték, hogy a Habsburg meg a cári birodalom által fenyegetett kis népek nemzeti egyesülésük után konföderációt teremtsenek. A Habsburg-ellenes mozgalomban külön említendő az 1851–1853-as felkelés, amelyet a történelem Makk–Gál összeesküvés néven ismer. Makk József ezredes, a magyar emigráció titkos megbízottja Gál Sándor forradalmár tábornokkal, a román forradalmárokkal együttműködve és a Londonba emigrált forradalmárok Nyugati bizottságának 1851-es kiáltványa alapján kidolgozta egy összeesküvés tervét, amely arra lett volna hivatott, hogy kirob-

bantsa a Habsburg-ellenes háborút. Az összeesküvés központja a Székelyföldön volt, és Makk ezredes Bukarestből és Moldvából irányította a román forradalmárokkal együttműködésben. Az összeesküvést leleplezték, helyi vezetőit – Török Jánost, Horváth Károlyt, Gálfi Mihályt, Váradi Józsefet és Bartalis Ferencet – pedig 1854 tavaszán kivégezték. Ezekkel a székely mártírokkal együtt több tucat forradalmárt is letartóztattak és elítéltek.

A véres elnyomás ellenére a magyar és a román forradalmárok újabb Habsburg- és cárellenes felkelés tervét készítették elő. Maga Kossuth Lajos is támogatta ezeket a terveket. Küldöttje, Klapka tábornok ilyen értelemben folytatott tárgyalást Cuza fejedelemmel, aki hallgatólagosan megengedte, hogy az egyesült román fejedelemségek területén a magyar emigráció fegyverraktárokat létesítsen.

1859-ben az Észak-Itáliát elfoglaló osztrák seregek Solferinónál súlyos vereséget szenvedtek. Ferenc József császár kénytelen volt bizonyos autonómiát engedni a birodalom tartományainak. A magyar nemesség soraiban ettől kezdve elhatalmasodott az az irányzat, amely nemzeti szupremációjának megerősítése érdekében hajlandó volt mind nagyobb árat fizetni az uralkodóháznak.

Az 1863-ban elrendelt választás minden megszorító intézkedése ellenére az erdélyi diétába 46 román, 43 magyar és 32 szász képviselő került be. A magyar képviselők nagy többsége azonban a passzivitás taktikáját választotta, s nem vett részt azon az ülésen, amely megszavazta a „román nemzet és vallásfelekezetek egyenjogúságát“, valamint a román, magyar és német nyelv hivatalossá tételéről szóló törvényt.

1866-ban a poroszok königgrätzi győzelme következtében Ausztria elvesztette a német államok felett gyakorolt hegemóniáját. Nem maradt más a Habsburg birodalom hatalmi súlyának fenntartására, mint a magyar nagybirtokos arisztokráciával való kiegyezés a monarchia többi népeinek rovására.

Az 1867-es kiegyezés a Lajtán túli részen az osztrák-német, a Lajtán inneni részeken a magyar uralkodó osztály felsőbbségét biztosította, s a történelmi Erdélyt is beolvasztották a magyarországi közigazgatásba. A román politikai vezetők ezzel szemben továbbra is Erdély autonómiájának fenntartását követelték.

A magyar kormányzat 1868-as nemzetiségi törvénye csak bizonyos helyi vonatkozású, főleg kulturális jellegű önkormányzatot engedélyezett. A valóságban a magyar királyság lakossága többségében más nemzetiségű volt, s ezt az ellentmondást úgy próbálták kiküszöbölni, hogy kinyilvánították „a különböző nyelvű állampolgárok magyar politikai nemzetét". 1877-ben megkezdődött a magyar oktatási nyelv bevezetése a más nemzetiségek területén létesült állami iskolákba. Csak az egyháznak volt joguk az elnyomott népek anyanyelvén fenntartani elemi és középfokú oktatást.

Maga az ellenzéki Függetlenségi párt is, amely kezdetben elismerte a nemzetiségek önálló létét, kulturális önkormányzatát és a helyi közigazgatásban való érvényesülését, mindinkább a soviniszta áramlatok befolyása alá került. Balszárnya tartott ki egyedül – Mocsáry Lajossal az élen – a nemzetiségi kérdés demokratikus megoldásának elve mellett, biztosítva a baráti kapcsolatot a szomszéd román és szerb független nemzeti államokkal. A sovén sajtó Mocsáryt „honáruló"-nak bélyegezte, s a Függetlenségi párt is száműzte soraiból. A karánsebesi, nagyrészt román választókerület hozta be a képviselőházba.

A magyar tőkés-földesúri hatalom alatt az Erdélyi Érchegység, Máramaros és a többi románlakta éhségzóna mellett a Székelyföld is az egyik legmostohábban kezelt terület volt. Nem jutott ipari beruházáshoz és sokáig vasúti hálózathoz sem.

Az Osztrák–Magyar Monarchiának Romániával vívott vámháborúja (1886–1891) egyebek mellett a székelyek tömeges emigrációját is előidézte, a székelyek ugyanis századok óta hozzá voltak szokva, hogy szükség esetén a román fejedelemségekben keressék meg kenyerüket. A dualizmus korát azonban gazdaságilag is az erdélyi román tömegek sínylették meg a legjobban; belőlük került ki a határokon túlra, s főleg a tengeren túlra kivándorlók legnagyobb része.

Az ipari munkásság nemzeti különbség nélkül, egységesen vívta a harcát az osztálykizsákmányolás és a társadalmi elnyomás ellen. A hatvanas évek végétől Erdély és a Bánság legfejlettebb központjaiban politikai jellegű munkásszervezetek jöttek létre. Ezek közül a legjelentősebb szerep a temesvári Munkásegyletnek jutott, amelyet Farkas Károly és Ion Ungu-

reanu vezetett, s amely kapcsolatban állott az I. Internacionálé genfi szekciójával. A temesvári Munkásegylet 1869-ben felhívást bocsátott ki román, magyar, német és szerb nyelven, amelyben a munkásosztály forradalmi szerepét hangsúlyozta.

A II. Internacionálé megalakulása 1889-ben új lendületet adott a nemzetközi munkásmozgalomnak. 1890-ben Erdélyben is megünnepelték május elsejét, a különböző nemzetiségű dolgozók szolidaritásának jegyében. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulása ugyanebben az évben Erdélyben is mozgósító hatást gyakorolt a széles munkástömegekre, 1905-ben pedig megalakult a Magyarországi Szociáldemokrata Párt román szekciója, Adevărul című sajtóorgánumával, amely Budapesten jelent meg.

A század vége felé a termelés legkülönbözőbb ágaiban egyre-másra törtek ki szervezett sztrájkmozgalmak. A szocialisták tevékenysége kiterjedt a mezőgazdasági munkásokra és szegényparasztokra is. A XX. század eleji Bihar és Arad megyei aratósztrájkok idején együtt harcoltak a román és magyar mezőgazdasági munkások és szegényparasztok; 1904-ben a bihari Élesden egyaránt ömlött a vérük, amikor szembeszálltak a kivezényelt csendőrök és katonák szuronyaival.

Az osztálykizsákmányolás élesedésével a nemzeti elnyomás is egyre könyörtelenebbé vált. Az állami szervek bénították az elnyomott népek politikai működését, akadályozták gazdasági és kulturális fejlődésüket.

A politikai jogok korlátozását illetően a legszemléletesebb a választási front helyzete. A vagyoni helyzet és iskolai végzettség alapján történő szavazás, a megvesztegetés és megfélemlítés eszközeinek felhasználása elsősorban a politikai jogok szabad gyakorlásától fosztotta meg a munkásokat és a parasztokat, különösen a nem magyar nemzetiségűeket.

Erdélyben csak a felnőtt férfi lakosság felének volt meg a szavazati joga. 1910-ben a budapesti parlament nemzetiségi összetétele a következő volt: 385 magyar, 13 német, 5 román, 2 szlovák, 1 szerb képviselő.

A munkásmozgalom és a radikális erők könyörtelenül leleplezték a magyar uralkodó körök sovén uszítását, álhazafiságát, és harcba hívtak minden haladó elemet a magyar nép és az elnyomott népek létérdekeinek megvédésére.

A magyar arisztokrácia és nagypolgárság az 1914-ben kitört első világháború folyamán a német imperializmus oldalán való harctól várta kiváltságai fenntartását. Az elszenvedett veszteségek azonban mindjobban kiélezték az osztrák–magyar birodalom társadalmi és nemzeti ellentéteit.

A nyomor növekedése, a háborús szenvedések s a terrorintézkedések következtében a háborúellenes mozgalom a Habsburg monarchia összes részein egyre nagyobb méreteket öltött.

Alig telt el két háborús év, és a munkásság soraiban egész sereg sztrájk robbant ki. A Zsil-völgyi dolgozók tömegei, mintegy 15 000 román, magyar és más nemzetiségű bányász a rendkívüli állapotok ellenére 1916 első felében hosszas sztrájkba lépett. A hatóságok csaknem 400 bányászt tartóztattak le, a bíróság tizenkettőt halálra ítélt közülük, az ítéletet azonban a tömegek nyomására 6–7 évi börtönre változtatták.

Tüntetések és sztrájkok zajlottak le 1916 folyamán majdnem minden erdélyi ipari központban. A román és magyar munkások közös harcában a tömegek nemzetiségre való tekintet nélküli szolidaritása nyilvánult meg a háborúval szemben.

Az oroszországi polgári-demokratikus forradalom kitörése 1917 februárjában a Habsburg monarchia tömegeinek harcát is felbátorította. 1917 májusában országos vasutassztrájk volt, amely megbénította a katonai szállításokat. Resicán augusztus 26-án a tömeggyűlés szónokai román, magyar és német nyelven mutattak rá arra, hogy az oroszországi forradalmi események nem múlhatnak el anélkül, hogy a nép ne kapja meg itt is jogait és szabadságát.

A munkások harcához a parasztság is csatlakozott, bár a falvakat a csendőrség tartotta hatalmában. A parasztoknak az önkényes rekvirálások elleni tiltakozása számos helyen kollektív jelleget öltött. A háború harmadik évében megtízszereződött a csendőrség által letartóztatott katonaszökevények száma.

Az oroszországi proletárforradalom mindenütt visszhangot keltett az elnyomottakban és kizsákmányoltakban, az imperialista háború által agyoncsigázott népekben. Az osztrák–magyar hadseregben mind több a parancsmegtagadás, a zendülés. A hadi fontosságú üzemeknek tekintett és szigorú katonai parancsnokság alatt álló ipari vállalatoknál egyre nagyobb arányú a munka szabotálása.

Hiába dolgoznak a haditörvényszékek és osztják a fegyház- és halálbüntetéseket. Hiába az ipari központokba rendelt katonai karhatalom s falvakon a megnövelt számú csendőrök terrorja: a tömegek harci lendülete nem lohad.

A Központi Hatalmak és Szovjet-Oroszország közt megkötött breszt-litovszki kényszerbéke után megkezdődött a sebesültek, majd a hadifoglyok kicserélése. Az oroszországi volt hadifoglyok közül azok, akik részt vettek a forradalmi harcokban, hazatérve arra biztatták a katonákat, hogy fordítsák fegyvereiket saját elnyomóik ellen.

A háborús kudarc réme elmélyítette a kiváltságot élvező nemzetek uralkodó osztályai és a háttérbe szorított vagy elnyomott nemzetek burzsoáziája közti ellentmondásokat is. A háború utolsó fejezetét Erdélyben az egymást követő nagyarányú munkássztrájkok, a parasztságnak a közigazgatási szervekkel és a fegyveres karhatalommal szembeni egyre elszántabb ellenállása, a román nemzeti mozgalom fokozott aktivizálódása jelzi.

1918 októberében összeomlott a Központi Hatalmak frontja, polgári demokratikus forradalmi mozgalmak robbantak ki a birodalom egész területén, s Ausztria–Magyarország elnyomott népei, önrendelkezési joguk alapján, egymás után nyilvánították ki független nemzeti államuk megalakítását, vagy csatlakozásukat a meglevőhöz.

Október 25-én Budapesten megalakult a Magyar Nemzeti Tanács, amely kiáltványában „az egyenrangú népek testvéri szövetségét“ hirdeti. Megalakultak Erdélyben is a Magyar Nemzeti Tanács helyi szervei Károlyi Mihály függetlenségi pártjából, a Polgári Radikális Pártból és a szociáldemokratákból.

A munkások sztrájkja október utolsó napjaiban a forradalmár katonák segítségével általános felkeléssé alakult át. Október 31-ére virradó éjjel Budapesten kitört a demokratikus forradalom. A magyar monarchista és militarista földesurak és nagytőkések hatalma összeomlott, s a szociáldemokráciával szövetséges polgárság alakított kormányt.

Erdély városaiban és ipari központjaiban munkások és katonák tüntettek a demokratikus jogok megvalósítása s az elnyomott népek szabadsága mellett. A gyárakban munkásbizottságok alakultak.

A Román Nemzeti Párt és a román Szociáldemokraták küldötteiből 1918. október 31-én alakult Román Nemzeti Tanács az erdélyi románok nemzeti felszabadulására és Erdély Romániával való egyesülésére irányuló törekvések szerve lett.

1918. november 7-én Belgrádban a Károlyi-kormány átvette a fegyverszüneti feltételeket, amelyek lehetővé tették a román csapatok fokozatos előnyomulását Erdélyben. November 10-én az Aradon székelő Nemzeti Tanács a románok által lakott területen a „teljes kormányzási hatalom“ átadását követelte a Károlyi-kormánytól.

1918. december 1-én Gyulafehérvárt az Erdély lakosságának többségét kitevő román nép küldötteiből összetevődő nemzetgyűlés több mint százezres néptömeg jelenlétében kimondja Erdély egyesülését Romániával. Az egyesülés történelmi jelentőségű mozzanatával kiteljesedett a román nép nemzeti egysége, ami kedvező feltételeket teremtett az ország gazdasági, politikai és művelődési fejlődésének. A létrejött új körülmények közepette kivételes erővel bontakozott ki a munkásmozgalom, amely egyre nagyobb s végül döntő szerepet játszott Románia történelmében.

Ugyanakkor kiemelkedő az a tény, hogy a vasút különvonatokat bocsátott a Gyulafehérvárra igyekvő román küldöttek rendelkezésére, a város magyar lakossága pedig együtt a román lakossággal elszállásolta őket. A legjelentősebb kolozsvári napilap december 3-án egy Emil Isackal készült interjút tett közzé a Román Nemzetgyűlés határozatairól. A gyulafehérvári gyűlés széles körű visszhangot váltott ki az erdélyi magyar lakosság körében. A magyar haladó erők demokratikus fejlődési távlatokat kerestek a román nép oldalán.

Az erre vonatkozó erőfeszítések a gyulafehérvári határozatok első pontja alapján történtek, amely biztosította a nemzeti kisebbségek jogegyenlőségét: „Teljes nemzeti szabadság az összes együttlakó népeknek. Minden nép oktatása, közigazgatása és igazságszolgáltatása saját anyanyelvén történik, az illető nép köréből származó egyének által. Minden nép képviseleti jogot kap az ország törvényhozási és kormányzói testületeiben számarányának megfelelően.“*

* A nép itt nemzetiségként értendő.

A gyulafehérvári határozatokban leszögezett demokratikus jogokat azonban a későbbi reakciós kormányok megnyirbálták, a nemzetiségek jogegyenlősége a fasiszta iga alóli felszabadulásig megvalósulatlan maradt.

A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása után a helyi hatalmat munkás- és paraszttanácsok vették át Bihar, Szatmár, Szilágy és Arad megyék egy részében is. A központokban a román és magyar dolgozókból álló forradalmi direktóriumok alakultak. A Bihar megyei forradalmi direktórium kiáltványában bejelentette, hogy „a munkásosztály nem tűr nemzeti, nyelvi különbségtételt, biztosítja az iskolákban az anyanyelv használatát. A közigazgatásban a tisztviselők kötelesek az illető nép nyelvén beszélni."

A proletárdiktatúra bevezetése Magyarországon széles körű szolidaritási mozgalmat indított el a román munkástömegek között. Számos üzemben és helyőrségben nyílt agitáció folyt a Magyar Tanácsköztársasággal való jószomszédi viszony érdekében. A román tőkés-földesúri kormány azonban az Antant-hatalmak ösztökélésére fegyveres intervencióval válaszolt a magyarországi proletárforradalomra. A katonai intervenciót, amelyet közös román–francia parancsnokság vezényelt, az angolok fegyverrel-felszereléssel támogatták.

Romániában a munkásság soraiban tiltakozó hullám indult meg a fegyveres intervenció ellen. Május és június folyamán zajlott le a vasutasok és a kőolajipari munkások, valamint a Zsil-völgyi bányászok és a marosújváriak sztrájkja, amellyel rokonszenvüket fejezték ki a magyar proletárforradalom iránt.

Az Antant imperialista hatalmai, a magyar ellenforradalmi reakció, a román katonai offenzíva 1919. augusztus elején visszajuttatta az uralomra Magyarországon a mágnásokat, bankárokat és gyárosokat. A Horthy-féle rendszer viszont irredenta, soviniszta politikával próbálta levezetni a magyarországi néptömegek társadalmi elégedetlenségét.

Az erdélyi magyar tőkés-földesúri rétegek, ahogy felocsúdtak az összeomlás, hatalomváltozás és a forradalmi mozgalmak okozta ájultságukból, birtokaik, valamint bank- és ipari érdekeltségeik mentéséhez fogtak. Erre utalta őket az is, hogy 1920. június 4-én aláírták a Magyarországgal kötött békeszer-

ződést a Versailles melletti Trianonban, véglegesítve az új határokat.

Erdély közigazgatását a gyulafehérvári nemzetgyűlés után a Nagyszebenben székelő román kormányzótanács vezette, a bukaresti kormány irányítása alatt. Az erdélyi kormányzótanács jogköre azonban egyre csökkent, s 1922. május 1-én végleg megszűnt.

1920. június 27-én az Averescu-kormány eskütételre hívta fel a magyar tisztviselőket, s szerzett jogaik tiszteletben tartását ígérte. Számos tisztviselő le is tette az esküt, azonban legtöbbjük kinevezési ügyében semmi intézkedés sem történt. 1919-től 1921-ig az elnyomó kormányintézkedések és a horthysta agitáció folytán több mint 150 ezer magyar hagyta el Romániát magyarországi útiránnyal.

Az erdélyi Román Nemzeti Párt ellenzékbe szorult. A túlzott központosítás valójában az ó-királysági finánctőke egyeduralmát növelte. A nemzeti liberális párt a közigazgatási egyesítés folyamatát azzal a tendenciával folytatta, hogy az együttlakó nemzetiségek politikai életét megbénítsa, s gyengítse az egyesülés utáni első években megerősödött erdélyi román polgárság pozícióit is.

Különösen a magyar nyelvű oktatásügy terén voltak komoly sérelmek. Az erdélyi lakosság többségét kitevő románoknak az Osztrák–Magyar Monarchiában csak felekezeti jellegű anyanyelvű iskoláik voltak, minden állami segély nélkül. Ugyanezt a politikát folytatták most az egyes román kormányok is a magyar lakossággal szemben.

A jobbára földesurakból álló magyar vezető politikai körök figyelmét azonban jobban lekötötte a földreform kérdése. Az erdélyi báró Jósika Sámuel, a budapesti mágnás-ház utolsó elnöke 1920 végén küldöttség élén nyújtotta át a királynak az erdélyi magyar földesurak panaszát a készülő földreformmal kapcsolatban. A fölreform azonban rövidesen megvalósult. Ennek – amint azt Románia elnöke, Nicolae Ceauşescu elvtárs kidomborította – nagy jelentősége volt az ország gazdasági fellendülése szempontjából, gyengítette a földesurak gazdasági és politikai erejét, kedvezett a tőkés fejlődésnek. Több mint hatmillió hektár földet juttattak a parasztoknak.

A tőkés-földesúri rendszer körülményei közepette a törvény előírásait nem mindig tartották tiszteletben. A román

földesurak politikai összeköttetéseik révén, a magyar és német földesurak jól megfizetett kijárók közvetítésével sok helyt elérték, hogy az előírtnál nagyobb birtokok maradtak a tulajdonukban. A földreform végrehajtásáért folytatott harc nemzetiségre való tekintet nélkül szorosabbra vonta a parasztság sorait. Erdélyben földhöz jutott 317 833 román, 46 069 magyar és 24 815 német paraszt.

Az ipar és a bankélet vonatkozásában a liberális kormány a „nemzeti tulajdonba vétel" jelszavát hangoztatta, ami valójában nem jelentett mást, mint a profit újrafelosztását, az idegen tőkének nagyobb engedményekre való kényszerítését. A részvények legnagyobb többségét bukaresti bankok kapták, amelyeknek képviselői beültek az erdélyi nagyobb részvénytársaságok igazgató tanácsaiba is.

A magyar konzervatív körök Erdélyben lassanként áttértek a revizionista illúziók hirdetéséről a nemzeti elszigetelődés politikájára. A konzervatív körök felfogásával szemben a demokrata értelmiségiek egy csoportja, élén Kós Károllyal, 1920 végén felhívást intézett Erdély magyar lakosságához. A felhívás tiltakozott az önámító törekvések, a csodavárás, a határokon túlra menekülés ellen, és olyan politikát követelt, amely felismeri az új realitást, olyan tevékenységet, amely küzd a gyulafehérvári nyilatkozatnak az együttlakó nemzetiségekre vonatkozó határozatai gyakorlatba ültetéséért.

1921. január 3-án meg is alakult a Magyar Szövetség nevű politikai csoportosulás. Ennek a szervezetnek a vezetősége azonban nemsokára olyan elemek hatása alá került, akik az aktív politikán csak szűk osztályérdekeik szolgálatát értették, s korántsem az elnyomott magyar néptömegek érdekvédelmét.

1921 júniusában megalapították a Romániai Magyar Néppártot, amely kiáltványban szögezi le, hogy „a földművesek, iparosok, kereskedők, testi és szellemi munkások, a munkájukból élő magyarok" pártja. A csoportosulás azonban rövid életű volt. Hamarosan a Magyar Szövetségbe olvadt, miután ígéreteket kapott annak demokratikus átalakítására vonatkozóan. Ezek az ígéretek azonban nem váltak valóra.

Mivel a kormány nem akarta jóváhagyni a magyar nemzetiség szervezetét szövetség formájában, hanem csak parlamenti politikai pártként, 1922 decemberében a Magyar Szövetség átalakult Romániai Magyar Párttá. A Magyar Párt

arisztokrata vezetői személyükkel is jelképezték a konzervatív elemek túlsúlyát, ami kifejezésre jutott a pártvezetés kasztszellemében, a dolgozó tömegek és a haladó értelmiségiek mellőzésében.

Az 1925-ös gyergyószentmiklósi magyarpárti nagygyűlésen a Spectator (Krenner Miklós) szabadelvű közíró vezetése alatt álló „reformcsoport" jelentkezik belső demokratikus ellenzékként. Beadványban kifogásolja, hogy a Magyar Párt vezetői kizárólag az úgynevezett történelmi osztályokból kerülnek ki, s azt kívánja, hogy az elnöki tanácsba vonják be a gazdák, iparosok, kereskedők és értelmiségiek képviselőit. Az elnöki tanács azonban e mérsékelt kérés teljesítését is megtagadta.

A munkástömegek radikalizálódása, a kommunista csoportok élénk tevékenysége a Szocialista párt keblében és azon kívül hozzájárult a munkásmozgalom hatékonyságának a fokozásához. Az Erdélyi Szocialista Párt forradalmi szárnyának magyar nyelvű lapjai – a Brassóban 1920-tól megjelenő Világosság, valamint a Marosvásárhelyi Munkás (később Előre) – széles körben terjedtek a romániai magyar dolgozók között. Ezenkívül számos magyar nyelvű polgári demokratikus lap támogatta a néptömegek törekvéseit.

Az 1921. május 8-án összehívott kongresszuson a szocialista párt kommunista párttá alakult át, még mielőtt a rendőrség tömegesen letartóztatta volna a résztvevőket. A kongresszuson számos magyar, német és más nemzetiségű küldött is részt vett, s a munkásosztály marxi–lenini forradalmi pártjának megalakítása mellett szavazott.

A Román Kommunista Párt megalakulásától kezdve elítélte a tőkés-földesúri rendszer nemzeti megkülönböztető és elnyomó politikáját, s összefogta soraiban a munkásosztály forradalmi gárdáját, nemzetiségre való tekintet nélkül. A párt Socialismul című legális, hivatalos lapjával együtt jelent meg Bukarestben magyar nyelvű orgánuma, a Munkás, Fóris István szerkesztésében.

A kommunista párt kezdettől fogva leleplezte mindenfajta sovinizmus osztályjellegét, a dolgozó tömegek harci egységének megbontására irányuló törekvését. Rámutatott arra, hogy a nemzeti elnyomás és a soviniszta uszítás minden dolgozó érdekét egyaránt fenyegeti.

1924-től kezdődően a Román Kommunista Párt az illegalitás nehéz körülményei között folytatta tevékenységét. A Román Kommunista Párt és a vezetése alatt álló tömegszervezetek széles körű nevelőmunkát fejtettek ki a román és más nemzetiségű dolgozók körében összetartásuk szilárdítására.

Különösen jelentős volt az 1925 végén megalakult Városi és Falusi Dolgozók Blokkja tevékenysége, amelynek programja az általános demokratikus jogok visszaállításáért és kiszélesítéséért, valamint a nemzeti kisebbségek egyenjogúsításáért folytatott harcot hirdette.

A kommunista és szociáldemokrata szervezetek, valamint az alkalmazottak szakszervezetei mellett a román haladó értelmiségiek különböző szövetségei szintén harcoltak a honpolgári szabadságjogok védelméért, mindennemű soviniszta uszítás ellen. Ilyen szövetség volt az Emberi Jogok Ligája, amely 1923-ban alakult C. C. Costa-Foru neves publicistával az élen, aki Emil Isac költővel, Ilie Cristea tanárral és másokkal együtt leleplezte az együttélő nemzetiségek jogegyenlőségének bármilyen megcsorbítását.

Ugyanebben az időben a Magyar Párt – akárcsak a Német Párt – különböző hallgatólagos vagy nyílt egyezményeket kötött egyik vagy másik román kormánypárttal a parlamenti és községi választásokon. Ilyen volt a csucsai titkos egyezmény, amelyet a Magyar Párt és az Averescu-féle párt képviselői írtak alá 1923 októberében.

1926 februárjában a Magyar Párt vezetősége felbontotta az avereszkánusokkal kötött egyezményt, és utasította a magyar választókat, hogy a községi választásokon a Liberális Pártra szavazzanak. 1926 márciusában azonban a Brătianu-kormány lemondott, hogy helyreállítsa tekintélyét az ellenzékben. A kormányalakítással Averescut bízták meg. Ilyen körülmények között a Magyar Párt vezetői igyekeztek újra választási megállapodást kötni az avereszkánusokkal, hogy egy bizonyos számú mandátumot biztosítsanak maguknak a parlamentben.

A Magyar Párt képviselői és szenátorai közül egyesek leleplezték a hatósági visszaéléseket, s ugyanakkor jó viszonyt tudtak teremteni az ellenzéki román demokratikus erőkkel. Sándor József főleg az erdélyi Nemzeti Párttal való együttműködést szorgalmazta. Dr. Bernády György, Marosvásárhely

polgármestere a liberális párt megértőbb elemeivel keresett kapcsolatot.

A közvélemény nyomására 1928 novemberében a Liberális Párt lemondott a kormányzásról, átadva a hatalmat a Nemzeti Parasztpártnak. Az 1928 decemberében tartott, aránylag szabad választáson a liberálisok összesen 3,3 százalékot, míg a nemzeti parasztpártiak, választási megállapodást kötve a Szociáldemokrata Párttal és a Német Párttal, 89,3 százalékot szereztek meg a szavazatokból. A Magyar Pártnak ekkor sikerült a legtöbb helyet elérni, mégpedig 16 képviselői és 6 szenátori helyet. A megválasztott képviselők közt volt a demokratikus Szabó Béni szűcsmester és Hegedüs Nándor lapszerkesztő.

A reakciós hatóságok magyarellenes és antiszemita áramlatok támogatásával igyekeztek zavart kelteni a román közvéleményben, elfedve a társadalmi nehézségek igazi okát. A nemzetiségek reakciós körei viszont felhasználták a kormányzat soviniszta politikáját, hogy megpróbálják elszigetelni a magyar tömegeket a román néptől.

A hatóságok különböző ürügyekkel, mint „a vállalatok románosítása“, ezrével bocsátották el a magyar, zsidó és más nemzetiségű munkásokat és kistisztviselőket, ami jó alkalmat adott a fizetések általános csökkentésére.

A magyar nyelven történő oktatás kizárólag az egyházakra hárult. A felekezeti iskolák fenntartása viszont jórészt a hívek költségén történt. A tanítók és tanárok ezekben az iskolákban alacsonyabb fizetést kaptak, mint az állami román iskolákban tanító kollégáik, habár ez utóbbiaknak is alacsony volt a díjazásuk.

A vasúti főigazgatóság az úgynevezett „nyelvvizsga“ bevezetésével tömegesen bocsátotta el a nemzeti kisebbséghez tartozó alkalmazottait. A kolozsvári közigazgatósági főigazgatóság az 1930. április 7-i rendelettel betiltotta a nemzetiségek nyelvének használatát a megyei és a községi tanácsokban.

Természetes, hogy ezek a sérelmek fokozott elégedetlenséget keltettek a nemzetiségek körében. Valójában a hatóságok mindezzel a kétoldali sovinizmus malmára hajtották a vizet.

Az 1929–1933-as gazdasági világválság éveiben elmélyült a kormányok elnyomó politikája. A hatóságok zavarkeltő akcióikban felhasználták a fasiszta sovén és antiszemita szerve-

zeteket, a Cuza-féle pártot, majd később a Vasgárdát. Az ipari és közigazgatási központokban növekedtek a sziguranca, az állambiztonság megtorló intézkedései, a falvakon fokozódott a csendőrterror. Mindez különösen brutális formát öltött a magyar néprétegek között.

Az életszínvonal erőszakos csökkentésére, a hatósági terrorintézkedésekre a munkásság egyre erősödő sztrájkhullámmal válaszolt. Az 1931-es parlamenti választások alkalmával az RKP által vezetett Városi és Falusi Dolgozók Blokkja a fékevesztett terror és a választási csalások ellenére öt képviselőt juttatott mandátumhoz.

A Blokk megválasztott képviselői közt volt a magyar Imre Aladár és Munkácsi Sámuel. A magyar képviselők megválasztása a Blokk listáján azt jelezte, hogy a kettős elnyomás alatt sínylődő romániai magyar néptömegek mind jobban szembefordultak a Magyar Párt vezetőségével. A parlament hiába semmisítette meg a Blokk által elnyert mandátumokat. Ez a visszaélés nem tudta csökkenteni a dolgozó tömegek harci erejét.

1932 nyarán új választásra került a sor. A Magyar Párt további merev, konzervatív politikája miatt fokozódott soraiban az elégedetlenség. A Magyar Párt kénytelen volt növelni listáján a polgári demokratikus elemek számát. Így lett képviselő Jakabffy Elemér, aki egyben a Magyar Párt bánsági tagozatának elnöke s a Magyar Kisebbség című folyóirat szerkesztője volt.

1932 szeptemberében az illegális kommunista párt támogatásával Kolozsvárt megjelent a Falvak Népe című parasztlap, Demeter János szerkesztésében. A lap a következő célokkal indult: a magyar dolgozók harca a román néptömegekkel szoros egységben a demokratikus követelések teljesítéséért, a nemzeti elnyomás és a soviniszta uszítás különböző formái ellen, a Magyar Párt elszigetelő politikájának és a Horthy-féle revíziós demagógiának leleplezéséért.

A lap munkatársait és olvasóit állandóan zaklatta a csendőrség. 1933 februárjának végén, amikor a Falvak Népe szolidaritást vállalt a vasúti munkások harcával, a hatóságok betiltották a lapot.

A grivicai vasúti munkások példájára Kolozsvárt, Nagyváradon, Temesvárt és más erdélyi központokban szintén

sztrájkharcok robbantak ki a különböző nemzetiségű munkások egyöntetű részvételével.

A Román Kommunista Párt 1933 februárjában elhatározta, hogy a tőkések és földesurak vezette Romániai Magyar Párt keretében széles tömegbázisú demokratikus ellenzéket szervez.

Az Ellenzék alakuló gyűlésén, melyet 1933. június 19-én tartottak Kolozsvárt, a munkások, kisiparosok, fiatal értelmiségiek mellett sokan vettek részt a közeli falvak parasztjai közül.

A gyűlésen megszavazott program egyebek mellett harcot hirdet „mindenféle fasizmus ellen, amely a mai Románia különböző politikai klikkjeinek elnyomó eszköze; a szabadságjogok általános korlátozása ellen, amelyet a magyarsággal szemben még fokozottabb mértékben alkalmaznak; a magyar nyelv és kultúra teljes szabadságáért; annyi magyar nyelvű iskola fenntartásáért, állami költségen, amennyit a magyarság szüksége megkíván; magyar nyelvű közigazgatásért és jogszolgáltatásért a magyarlakta helyeken, továbbá vegyes nyelvű közigazgatásért és bíráskodásért a vegyes lakosságú területen; a kolozsvári egyetem magyar szekciójáért; az elbocsátott magyar tisztviselők, munkások minden korlátozás nélküli felvételéért az állami és községi hivatalokba, üzemekbe; a nyelvvizsgák ürügyén végzett elbocsátások ellen; a magyar nyugdíjasok ügyének végleges rendezéséért; a magyar kulturális egyesületeknek szabad működéséért“.

1933. szeptember 9-től kezdődően jelent meg Kolozsvárt a Magyarpárti Ellenzék hetilapja, a Népakarat. A lap munkatársai leveleikben beszámoltak a román és magyar parasztok közös harcáról a pénzügyi terror és a csendőri erőszak ellen.

1933 novemberében a Magyarpárti Ellenzék intézőbizottsága felhívásában leszögezte, hogy a kitűzött parlamenti választásokon önálló listákkal vesz részt. A kolozsvári lista élén Muszka György mérai földműves és Bucsy Gábor kolozsvári kisiparos állt. Csík megyében szerepelt a listán Lukács Márton földműves és Bákai Domokos kisiparos. A rendőri terror azonban megakadályozta az Ellenzéket abban, hogy letegye a listáját.

A Népakarat számait a hatóságok félig kicenzúrázták, majd betiltották a lapot. A hatóságok terrorja a szerkesztőket is érintette, így Mayer Lászlót, Séra Zoltánt, Vincze Jánost egymás után perbe fogták és súlyos börtönre ítélték.

Propagandamunkájával párhuzamosan a Magyarpárti Ellenzék folytatta a különböző magyarlakta helységekben az alakuló gyűlések megszervezését, amelyek a hatóságok, valamint a magyar reakció áskálódásai ellen irányuló és a sérelmek orvoslását követelő tiltakozó akciókká alakultak át.

A magyar néptömegek harcának erősítésében és a román néppel való barátságuk elmélyítésében jelentős szerepe volt a kommunista párt kezdeményezésének, hogy létrehozta a magyar dolgozók önálló tömegszervezetét. A Marosvásárhelyt 1934. augusztus 19–20-án tartott széles körű központi értekezleten a Magyarpárti Ellenzék bejelentette független politikai szervezetté való átalakulását Romániai Magyar Dolgozók Szövetsége néven, amely rövidített formában később MADOSZ-ként terjedt el.

A következő évtizedben a MADOSZ mint jelentős demokratikus, antifasiszta szervezet vesz részt a különböző nemzetiségű néptömegeknek a demokratikus jogokért, a nemzeti jogegyenlőségért folytatott közös harcában.

Ebben az időszakban országszerte egyre nagyobb arányokat öltött a parasztok elégedetlensége. Spontán és szervezett akciók robbantak ki, követelve az adók csökkentését, a kényszervégrehajtások és a csendőri erőszak megszüntetését. 1933 januárjában Hunyad megyében megalakult az Ekésfront nevű demokratikus parasztszervezet, mely 1933 végén dr. Petru Groza volt minisztert választotta elnökéül. Az Ekésfronttal párhuzamosan a MADOSZ nagymértékben hozzájárult a román és magyar parasztok közös akcióinak megszervezéséhez. E harcok közül az 1934. októberi Gyimes-völgyi felkelés volt a legjelentősebb.

A gazdasági válság valósággal katasztrófát zúdított a Gyimes-völgyi favállalatok dolgozóinak nyakába. Leálltak a gépek, a munkások kereset nélkül maradtak. Ugyanakkor az állam emelte az adót, szaporította a különféle illetéket, a bírságot. A végrehajtók csendőrsegédlettel hordták el zálogként a fizetésképtelenek ingóságait.

A brassói kommunista aktivisták és a MADOSZ kolozsvári vezetőségi tagja, Mezei Lajos irányításával a Gyimes-völgyi községeket átfogó bizottság létesült munkásokból és parasztokból, románokból és magyarokból, férfiakból, nőkből és ifjakból. Azonnali követeléseik: szabad gyülekezési jog a községházán,

a lefoglalt zálogtárgyak visszajuttatása, a kényszer-végrehajtások megszüntetése, a kivetett jogtalan bírságok eltörlése, a magyar nyelvű oktatás biztosítása az állam által.

1934. október 15-én reggel a gyimesi falvakban egyszerre indult meg a tüntetők menete. Küldötteik írásban és szóban tolmácsolták követeléseiket a helyi hatóságoknak. A raktárak zárát letörték, s a lefoglalt zálogtárgyakat szekereken, énekszóval szállították vissza otthonukba. A hatósági közegek, az uzsorások ijedtükben eltűntek a községekből. Huszonnégy órán át a nép volt az úr, végig a harminc kilométer hosszú Gyimes-völgyén.

Másnap csendőrség és katonaság szállta meg a vidéket, nehogy a mozgalom tovább terjedjen az elégedetlenséggel teli szomszédos falvakban.

Megkezdődtek a letartóztatások. Három napon át az elnyomó szervek több mint 200 embert hallgattak ki, kegyetlenül ütlegelve őket. Harminckettőt közülük, férfiakat és nőket, a csíkszeredai fogházba szállítottak. A közvélemény nyomására azonban a tárgyalás részben felmentéssel, részben pár hónapi börtön kirovásával végződött. A hatóságok kénytelenek voltak az elnyomó intézkedéseken enyhíteni, a sérelmek egy részét orvosolni, a kényszer-végrehajtásokat jó időre beszüntetni.

A Gyimes-völgyi felkelés lendületet adott a parasztság harcának, és elmélyítette a különböző nemzetiségű dolgozók testvéri egységét.

1935-ben új, legális demokratikus szervezetek jöttek létre, amelyek közül az antifasiszta erők összevonása érdekében jelentős tevékenységet fejtett ki a Demokratikus Jogok Védelmének Blokkja. A Demokratikus Blokk az ország több városában tiltakozó gyűlést szervezett a fasiszta erők ellen, közös akciók kezdeményezését javasolta a különböző polgári demokratikus pártoknak és szervezeteknek.

Ezzel egyidőben a MADOSZ politikai szövetségre lépett az Ekésfronttal. Az akcióprogram, melyet a két tömegszervezet delegátusainak szeptember 24-én Bácsiban (Hunyad megye) tartott közös tanácskozásán állapítottak meg, állást foglalt „minden olyan törekvés ellen, mely a népek közötti fegyveres összetűzést idéz elő és hamis jelszavakkal fajgyűlöletet szít. Küzdeni fogunk minden olyan eszköz ellen, amivel a béke

ellenségei az állampolgári szabadságjogok elnyomására törekszenek. Egyesült erővel és fenntartás nélkül harcolni fogunk országunk minden népének azon elemi jogáért, hogy műveltségét saját anyanyelvén sajátítsa el."

1935. november 3-án az Ekésfront gyűlést tartott a dévai színház termében, amelyen a MADOSZ küldöttei is felszólaltak. Dr. Petru Groza, az Ekésfront elnöke beszédében hangsúlyozta, hogy: „A román nép demokráciájának és nemzeti szabadságának legbiztosabb záloga a vele együtt élő nemzetiségekkel való testvéri egyetértése."

1935. november 26-án Bukarestben a Demokratikus Blokk, Petre Constantinescu-Iaşi és Athanase Joja vezetésével egyezményt kötött a C. Popovici vezette Szocialista Párttal. Az Ekésfront és a MADOSZ közös átiratban üdvözölte ezt az egyezményt.

A Demokratikus Blokk és a Szocialista Párt közös küldöttséget menesztett Dévára az Ekésfronttal tartandó tanácskozásra. A tanácskozás egységes akcióprogram elfogadásával ért véget, amely a többi között magában foglalta „az összes együttlakó nemzetiségekkel való egyenlő jogok" követelményét.

1935. december 6-án Cebén, az Erdélyi Érchegységben több mint 350 község küldöttei hagyták jóvá az egyezményt. A MADOSZ írásban csatlakozott az egyezményhez.

1935 novemberében a MADOSZ felhívást intézett a Magyar Párt vezetőségéhez, amelyben együttes harcot javasolt a nemzeti elnyomó politika és a fasiszta diktatúra létrehozását szolgáló törekvések ellen. „Mindnyájunk feladata – szólt a felhívás –, hogy a Magyar Párt politikai életéből kizárt földművesség és munkásság s a többi társadalmi réteg közt megszűnjék a szakadék a közös veszély előtt, amely mindannyiunkra tör. Ugyanakkor nemzeti elzárkózás helyett szükségesnek látjuk, hogy a romániai magyarság keresse a kapcsolatot azon román demokrata pártokkal, amelyek készek felvenni a harcot a növekvő sovinizmussal szemben, és hogy állást foglaljon az ország fasizmusellenes erőit egyesítő Népfront mellett."

A Magyar Párt központi vezetősége a közvélemény nyomására kénytelen volt küldöttet kinevezni, aki tárgyalásba kezdett a MADOSZ képviselőivel. A Magyar Párt küldötte azonban

visszautasította a román demokrata erőkkel való szövetség eszméjét, és kitért a fasizmus elleni harc kérdése elől.

A demokratikus erőknek az 1936 februárjában Mehedinţi és Hunyad megyében megtartott részleges választáson elért győzelme nagy szerepet játszott a fasiszta törekvések megfékezésében. Hunyad megyében hivatalos egyezmény jött létre a Demokratikus Blokk, az Ekésfront, a MADOSZ, valamint a Nemzeti Parasztpárt megyei szervezete között. A Szociáldemokrata Párt szintén támogatta a közös demokratikus listát.

Az 1936. február 18-i választásokon a helyi hatóságok és a fasiszta csoportok minden mesterkedése és terrorja ellenére, Hunyad megyében, akárcsak Mehedinţi-ben a Demokratikus Front listája szerezte meg a szavazatok többségét. Ennek a győzelemnek országos visszhangja volt, s heves vitára adott alkalmat a Magyar Párt szervezeteiben.

Ugyanebben az időben a MADOSZ sorozatos tiltakozó gyűléseket szervez a „nemzeti munkavédelmi“ törvénytervezet ellen. Nagyváradon a szónokok hangsúlyozták, hogy „mi is ragaszkodunk a földhöz, csak a jogainkat akarjuk védeni. Az országnak arra van szüksége, hogy minden állampolgára egy emberként sorakozzék fel a béke megmentése érdekében, amely ma világviszonylatban veszélyeztetve van.“

Az elnyomó intézkedések súlyosbodása, a fasiszta diktatúra uralomra juttatására irányuló kísérletek, az összes Dunavölgyi és kelet-európai népek biztonságának veszélyeztetése mély és átfogó erjedést váltott ki a romániai magyar ifjúság soraiban.

Ilyen körülmények között született meg egy közös értekezlet eszméje, amely felölelje a konzervatív vezető körökkel elégedetlen fiatalok különböző rétegeit, s lehetőséget nyisson a részt vevő kommunisták, antifasiszták széles körű felvilágosító munkája számára.

1937 júniusában a különböző irányzatok képviselőivel folytatott hosszas tárgyalások után minimális program alapján létrejött az értekezlet előkészítő bizottsága Tamási Áron író vezetésével. Ebben a bizottságban részt vettek különböző polgári demokrata elemek s olyan személyiségek, akik „változást“ sürgettek a Magyar Párt vezetésében, valamint a kommunisták részéről Nagy István, a szociáldemokraták részéről Jordáky

Lajos. A MADOSZ képviseletében Balogh Edgár és Bányai László tartottak kapcsolatot a bizottság tagjaival.

A Vásárhelyi Találkozó 1937. október 2. és 4. között zajlott le. A magyar és román demokrata sajtó külön tudósítókat küldött a Találkozó színhelyére, s bő ismertetéseket közölt lefolyásáról.

A Találkozón 187 meghívott vett részt, jórészt értelmiségiek, de jelentős számban voltak munkás- és parasztküldöttek is. A munkásmozgalom s a MADOSZ képviselőin, valamint a radikális demokrata elemeken kívül (Balogh Edgár, Bányai László, Csögör Lajos, Jancsó Elemér, Józsa Béla, Kacsó Sándor, Kovács György, Kovács-Katona Jenő, Méliusz József, Nagy István, Szemlér Ferenc, Vincze János és mások) ott volt az ifjú katolikusok képviseletében Venczel József, a Magyar Pártban működő dr. Asztalos Sándor s különböző ellenzéki csoportok hangadói, de ugyanakkor befurakodtak a magyarpárti reakció fullajtárjai is. Ez utóbbiak a tanácskozások folyamán provokációs felszólalásokkal próbálták a demokrata front híveit megosztani s megtévesztő nacionalista szólamokkal a Találkozót eltéríteni a haladó törekvésektől.

Két lényeges kérdésben sikerült tisztán érvényre juttatni a demokrata álláspontot. Az első, hogy a határozatok hangoztatták a „munkástömegekkel“ való szolidaritást. A második, hogy elvi alapként határozták meg „a történelmi egymásrautaltságban élő román és magyar nép számára a szabad testvéri együttműködést“.

1937. november 14-én tartotta a MADOSZ első országos kongresszusát Brassóban. Kurkó Gyárfás elnöki beszámolója után a kongresszus választott küldöttei különböző szakosztályokon vitatták meg a romániai magyarság helyzetét. „A munkához való alkotmányos jogunk veszendőben van – mondja a véghatározat –, a rendkívüli intézkedések társadalmi és kulturális életünk legelemibb megnyilvánulásait bénítják meg, s mindnyájunk előtt a háború réme mered. Az általános szabadságjogok megvédése azonban nemcsak a magyar, hanem a román tömegeknek is érdeke. Ezért is szükségesnek látjuk az itt élő magyarság együttműködését a román demokratikus pártokkal. Az ország népének békés együttélése és szolidaritása minden külső és belső veszéllyel szemben csakis a nemzetiségi és általános demokratikus jogok mellett biztosítható.“

A kongresszus után nemsokára 1937. november 22-én a MADOSZ végrehajtó bizottsága átiratot intézett a Magyar Párt elnökségéhez a decemberre kitűzött országos választásokon való közös részvétel érdekében. Az átiratra azonban a Magyar Párt elnöksége elutasító választ adott.

A választások előestéjén az RKP kezdeményezésére az Ekésfront, a MADOSZ és a Szociáldemokrata Párt egyes helyi szervezetei közt szövetség jött létre, amely közös demokratikus programpontok alapján támogatta a nemzeti parasztpárt listáját.

A nem fasiszta polgári pártok vezetőinek ingadozása és politikai rövidlátása, valamint a királyi kamarilla mesterkedése következtében az 1937. december 20-i általános választásokon a szavazatok megoszlottak. Egyik párt sem érte el a kormányalakításhoz szükséges arányt.

A bekövetkezett politikai zűrzavar lehetővé tette, hogy 1937. december 29-én II. Károly bizalmi embereiből hozzon létre kormányt. A Magyar Párt vezetői választási paktumot kötöttek Goga kormányelnökkel, aki a Vasgárdával vetélkedett Hitler és Mussolini kegyéért. Azonban 1938. február 10-én a Goga-kormány megbukott.

1938. március 30-án megjelent az összes pártokat és politikai szervezeteket betiltó törvény. Ennek következtében illegalitásba került a MADOSZ is, amely azelőtt az állandó üldöztetés ellenére is legálisan működött. A királyi diktatúra idején a MADOSZ aktivistái többek közt kulturális előadásokat rendeztek, amelyeken felidézték a román nép és a vele együtt lakó nemzetiségek közös harcait a közös elnyomók és kizsákmányolók ellen, a német militarizmus és imperializmus fenyegető veszélyét a Duna menti kis népekre és önvédelmi összefogásuk hagyományait.

Az adott feszült helyzetben II. Károly király arra kényszerült, hogy némi engedményeket tegyen az antifasiszta erőknek és a nemzetiségi kérdés tekintetében. A kormány 1938. május 4-én a miniszterelnökség mellett kisebbségi főkormánybiztosságot állított fel, amely nemsokára kisebbségügyi minisztériummá alakult át. A királyi tanács Bánffy Miklóst, Szász Pált, az Erdélyi Gazdasági Egyesület elnökét, valamint a magyar püspöki kart felkérte, hogy írásban fektessék le a romá-

niai magyarság kívánalmait. A tárgyalások nyomán született meg az úgynevezett „kisebbségi statutum“, amely az eddigi törvénykezéssel és gyakorlattal szemben, ha korlátozott jelleggel is, de előbbre lépést jelentett. Kétségtelen, hogy a revanstörekvések kiéleződése kényszerítette a királyi parancsuralmat erre a lépésre, s a statutum pontjainak gyakorlatba ültetése puszta óhaj maradt.

A MADOSZ 1938. novemberében a kormányhoz intézett és több mint tízezer magyar dolgozó által aláírt beadványában hangsúlyozta a román népnek és a romániai magyar tömegeknek az imperialista-fasiszta agresszió elleni közös harcának szükségességét:

„Bennünket, erdélyi magyarokat ezeréves múlt köt e földhöz és annak más nyelvű lakóihoz, elsősorban a román néphez. A századok folyamán mindig egymás megbecsüléséből és kölcsönös támogatásából sarjadt a két nép társadalmi felvirágzása, míg a viszálykodás, a fajgyűlölet, az egymás rovására törő nemzeti kizárólagosság mindig a közös elnyomatásnak egyengette az útját. Az egyenjogúság az egyedüli eszköz, amelylyel meggátolhatnak minden olyan törekvést, amely az erdélyi magyarság békés érzelmeinek megzavarását célozza.“

A beadványt 1938. november 14-én a MADOSZ küldöttsége átnyújtotta egyes antihitlerista nézetű román vezető személyiségeknek, mint Nicolae Iorga, Grigore Filipescu, Petrescu-Comnen külügyminiszter és Silviu Dragomir nemzetiségügyi miniszter, akik elvi egyetértésüket fejezték ki a beadvány lényegével. A cenzúra azonban betiltotta a beadvány szövegének közlését a sajtóban és bármiféle tudósítást a küldöttség fogadásáról.

1938. november 16-án törvényrendelet jelent meg az egyetlen engedélyezett politikai szervezetről, a Nemzeti Újjászületés Frontjáról. Ebbe a hivatalos szervezetbe a beiratkozás jórészt „hivatalból“ történt az intézmények részéről. A törvényrendeletnek azonban volt egy pontja, amely engedélyezte a nemzeti kisebbségek külön alosztályait a Front keretén belül. Ennek értelmében szervezet született Magyar Népközösség néven.

A Magyar Népközösség 1939. február 11-én alakult meg, s felépítése megengedte, hogy a helyi tagozatok munkájába kezdetben a MADOSZ is bekapcsolódjék, ami lehetőségeket

nyújtott a sovén, fasiszta méregkeverés, a hitleri leigázó törekvések leleplezésére.

Ismételt visszautasítás után a MADOSZ vezetőinek sikerült 1939. június elején engedélyt kapni egy hetilapra Erdélyi Magyar Szó címen. Az 1939. június 18-án megjelenő lap levelezőinek és terjesztőinek hálózata megkönnyítette a MADOSZ tevékenységét.

A MADOSZ kezdeményezte a forradalmár költő, Petőfi halálának 90. évfordulója megünneplését, aki 1849-ben esett el a Habsburg elnyomók segítségére siető cári seregekkel vívott harcban. Augusztus elsején nagy tömegek özönlöttek a Segesvár melletti Fehéregyháza emlékművéhez. A szónokok közt volt Józsa Béla, a kommunista párt küldöttje. „Valljuk a testvériséget – mondta – a román nép fiaival, akik mellettünk küzdenek sokszor megszűkített jogainkért és az egyenlőségért."

Fehéregyházán a temérdek virágkoszorú között ott volt az is, amelyet Ţina Francisc tett le. „Koszorút hoztam a szászrégeni román munkásság nevében – mondta. – A munkásság tudja azt, hogy szabadságot nem lehet más népek elnyomása árán megvalósítani."

1939. december 30-án és 31-én a MADOSZ az Erdélyi Magyar Szó munkatársainak összejövetele címén széles körű tanácskozást tartott Kolozsvárt. A Népi Találkozónak nevezett tanácskozáson az újság több mint száz munkatársa, terjesztője és barátja vett részt.

A hitlerista agresszió mind fenyegetőbb árnyékában az ülés véghatározata leszögezi, hogy „az itt élő testvérnépekkel karöltve akarunk küzdeni a kitört hódító háborúnak országunkra való kiterjesztése ellen, az összes népek testvériségéért és békéjéért".

A hitlerista kémszervezetekkel szemben mind több engedmény útjára térő királyi diktatúra vasgárdistákat kezdett helyezni az államapparátus különböző vezető állásaiba. Ugyanakkor számos intézkedést hoztak a „kommunisták és kommunistagyanúsak" letartóztatására, elítélésére vagy internálására.

A németek európai katonai fölénye, a horthysta, revizionista igények növekedése közepette Hitler egy 1940 júliusában II. Károly királyhoz intézett levelében kijelenti, hogy „Magyar-

ország javára bizonyos területi engedményeket kell tenni“, s hozzátette, hogy ellenkező esetben „a vég előbb vagy utóbb, de lehet, hogy hamarosan, Románia megsemmisítése lesz.“

Hitler és Mussolini sugalmazására a magyar kormány 1940. augusztus elsején közölte a román kormánnyal álláspontját, amely szerint „a Magyarország és Románia közötti kérdés nem kisebbségi, hanem területi kérdés“. Vagyis nem a nemzetiségek jogegyenlőségére vonatkozik, hanem területi követelésekre.

A Turnu-Severin-i román–magyar tárgyalások meghiúsulása után a hitleri Németország egy ún. német–olasz döntőbíróság megalakítását határozta el. 1940. augusztus 30-án Bécsben Ribbentrop, Ciano, Csáky gróf és Manoilescu külügyminiszterek aláírták a „döntőbíróság“ jegyzőkönyvét, amelynek értelmében Magyarországhoz csatolták Erdély területének egy részét, 2 667 007 lakossal. Az 1940. január 1-i statisztikai kimutatás szerint a Magyarországhoz csatolt terület lakosságának 50,2%-a román, 37,l%-a magyar volt.

A bécsi diktátum aláírása az egész országban heves tiltakozó mozgalmat váltott ki. Kolozsváron meg nem szűnő tömeges tüntetések voltak. A szakszervezetek, a kommunisták, az Ekésfront és a MADOSZ, valamint a különböző román polgári pártok harcra hívták a tömegeket a bécsi döntés ellen, a kormány megdöntéséért és az országot védő, új kormány létrehozásáért, amely demokratikus jogokat biztosítson és jogegyenlőséget a nemzetiségeknek.

A politikai zűrzavarban a Vasgárda, Antonescu katonai klikkje, valamint egyéb fasiszta körök fellépésére a teljesen kompromittált királyi diktatúrát nyílt katonai-fasiszta diktatúrával helyettesítették. Antonescu és a Vasgárda diktatúrája 1940. szeptember 6-án jött létre, s kegyetlen soviniszta üldözések, antiszemita programok elkezdését, a kommunisták, antifasiszták, demokrata személyiségek üldözését és legyilkolását jelentette.

A Horthy-rendszer Erdély északkeleti részében is soviniszta uszító politikát vezetett be, katonai terrort alkalmazott a kommunisták és antifasiszták, valamint az e terület többségét alkotó román lakosság ellen.

A bécsi döntés kihirdetése után még jobban súlyosbodott Erdély lakosságának helyzete az önkényesen kijelölt határ

mindkét oldalán. A korabeli hivatalos jelentések beszámolnak arról, hogy „menekültek áradata özönli el az utakat, sebtében összeszedett dolgaikkal, megrakott szekereiket követve“.

A horthysta hatóságok által a román munkások és tisztviselők elbocsátása, a román iskolákat és kulturális intézményeket elnyomó intézkedések következtében 1942 végéig körülbelül 200 000 román hagyta el Erdély északi részét. Ugyanakkor a romániai katonai fasiszta rendszer alatt elszenvedett üldöztetések miatt körülbelül 60 000 magyar vándorolt el Erdély déli részéből.

Az észak-erdélyi román és a dél-erdélyi magyar tömegek üldözése, a vasgárdista antiszemita vérengzés Bukarestben, a katonai terror Észak-Erdélyben mind azt a célt szolgálták, hogy ellenségeskedést és faji gyűlöletet szítsanak a hitleri imperializmus javára.

A MADOSZ észak-erdélyi aktivistái 1941 februárjában Kolozsvárt létrehozták a Március 15-i bizottságot, amelyben munkások, parasztok, értelmiségiek vettek részt. A bizottság összejövetelt szervezett az 1848-as forradalom évfordulójának megünneplésére. A kolozsvári Egyetemiek Házában nagyszámú közönség jelenlétében tartott ünnepély heves tüntetéssé alakult át a fasizmus és sovinizmus ellen, a békéért és a demokratikus szabadságjogokért, az üldözött román tömegekkel való testvéri szolidaritásért.

A horthysta közigazgatás megtorló intézkedései azonban egyre jobban megbénították az antifasiszta erők tevékenységét. Ebben a helyzetben a MADOSZ észak-erdélyi aktivistái különböző polgári demokratikus jellegű szervezetekben folytatták tevékenységüket.

Dél-Erdélyben a katonai-fasiszta terror fokozódása ellenére is a MADOSZ az illegális körülmények között egyik antifasiszta akciót a másik után kezdeményezte. Elítélte a királyi diktatúra idején létrehozott Magyar Népközösség egyes vezetőinek szélsőjobbra forduló politikáját.

1941. június 22-én a hitleri Németország megindította a szovjetellenes háborút, amelybe a nép akarata ellenére, a Hitler, Antonescu és Horthy közötti előzetes megegyezés értelmében Romániát és Magyarországot is bevonták. Erdély kérdése zsarolási eszközzé vált a hitleri Németország kezében, hogy minél

több katonát, búzát és kőolajat sajtoljon ki Romániából és Magyarországból.

Az észak-erdélyi román anyanyelvű és a dél-erdélyi magyar anyanyelvű iskolák állandó zaklatásoknak voltak kitéve, és sok esetben betiltották működésüket. Az elnyomott nemzetiségek anyanyelvű kulturális megnyilvánulásait mindkét részről állandó megszorításokkal fojtogatták.

Az egyre általánosabbá vált elégedetlenség Észak-Erdélyben azokra is hatott, akik eleinte illúziókat tápláltak a beállott változások iránt. Az antifasiszta akciók meghiúsítása céljából a Horthy-féle csendőrség a szovjetellenes hitleri háború kitörése után újabb terrorintézkedéseket foganatosított főleg a kommunista szervezeti hálózat ellen. A tömeges letartóztatások 1941. szeptember 30-ig tartottak. Összesen 1210 kommunistát kínoztak meg, és 795-öt adtak át az ügyészségnek.

A szovjet hadsereg győzelmes támadása 1942 végén és 1943 elején szétoszlatta a hitleri hadigépezet legyőzhetetlenségébe vetett hitet. Ugyanakkor a vezető osztályok körében keletkezett zűrzavar és a széles tömegek fokozódó elégedetlensége folytán hozzájárult Antonescu és Horthy uralmi válságához.

A román katonai-fasiszta diktatúra 1943-ban újabb terrorhullámot indított. Februárban csak Aradon 30 harcost tartóztattak le, köztük Szabó Árpádot, aki annak idején az Erdélyi Magyar Szót szerkesztette, s aki a lap hasábjain elítélt mindenféle sovinizmust. Miután az aradi rendőrségen megkínozták, március 6-án átszállították a temesvári katonai törvényszékre, ahol a kínzások következtében meghalt.

A széles tömegeknek a fasiszta rablóháború keserű következményei folytán egyre növekvő elégedetlensége Romániában előkészítette a talajt nagyarányú akciók szervezésére a hitleri iga ellen. 1943 júniusában létrejött az Antihitlerista Hazafias Front, amely összefogta a Román Kommunista Pártot, az Ekésfrontot, a Hazafiak Szövetségét, a MADOSZ-t és a Szociáldemokrata Párt egyes szervezeteit.

1943 őszén a horthysta hatóságok Észak-Erdélyben több száz kommunistát és antifasisztát tartóztattak le. November 14-én árulás következtében lefogták és a szamosfalvi kínzótáborba internálták Józsa Bélát, aki fáradhatatlanul küzdött a román és magyar tömegek harci egységének a megvalósításá-

ért a közös elnyomók ellen. Miután előbb bestiális módon megkínozták, 1943. november 22-én életét is kioltották a fasiszta hóhérok.

Az Angliával és az Amerikai Egyesült Államokkal titkos tárgyalásokat folytató magyarországi Kállay kormány ingapolitikája nyugtalanította a hitleri Németország vezető köreit. 1944. március 19-én a német csapatok elfoglalták Magyarország összes stratégiai pontjait és Horthy kormányzó a hitlerista Németországnak teljesen alárendelt kormányt nevezett ki.

1944. március 30-án Magyarországon betiltották a nem fasiszta polgári pártokat és a Szociáldemokrata Pártot. Április első napjaiban elkezdődött a hitleri megszállók számára veszélyes vagy gyanús elemek letartóztatása és internálása.

Ugyanakkor a romániai Magyar Népközösség vezetőségében Jakabffy Elemér és Szász Pál irányításával ellenzéki csoport alakult, amely szembefordult Gyárfás Elemér elnök Hitlerbarát politikájával. Az ellenzéki csoport, látva az agresszív hitleri tervek összeomlását, közeledést javasolt a román polgári demokrata erőkhöz. A Magyar Népközösség fiatal demokrata személyiségei ugyanakkor a MADOSZ-szal vették fel a kapcsolatot. A MADOSZ egy 1944 februárjában kibocsátott felhíváson rámutatott, hogy „a közös hitleri rabságból csak egy kiút van: a felszabadításért folyó közös harc a román nép mellett“.

A Román Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt vezetőségei által 1944 áprilisában megkötött Munkásegységfront, valamint a júniusban létrejött Nemzeti Demokrata Blokk a két munkáspárt, a Nemzeti Parasztpárt és a Nemzeti Liberális Párt között lehetővé tette olyan akcióprogram elfogadását, amely előirányozta a fasiszta diktatúra felszámolását, Románia kilépését a szovjetellenes háborúból és csatlakozását a szövetséges hatalmakhoz.

Az uralkodó osztályok soraiban végbement átalakulás, beleértve a királyi udvart is, a tömegek fokozódó harci szelleme, a. hadseregben uralkodó antihitlerista légkör, a szovjet csapatok közelsége lehetővé tették, hogy 1944. augusztus 23-án az RKP vezette erők kirobbantsák az antifasiszta nemzeti fegyveres felkelést. A királyi udvar hitlerellenes elemeinek segítségével az RKP által szervezett munkásalakulatok letartóztatták az Antonescu kormányt, az országban tartózkodó német

hitlerista csapatok ellentámadási kísérleteit pedig a hadsereg és a hazafias fegyveres alakulatok elfojtották. Ilyen körülmények között 1944. szeptember 12-én Románia és a Szovjetunió megkötötte a fegyverszünetet, amely semmisnek nyilvánította a gyűlöletes bécsi döntést.

Közvetlenül a felszabadulás után a MADOSZ felhívást intézett a romániai magyar dolgozókhoz: „Most, amikor az ország népe felszabadult minden idők legembertelenebb elnyomatása, a fasizmus alól, az itt élő magyarság is kifejezi becsületes szándékát a román demokrata erőkkel való közös harcra a fasizmus maradványainak megsemmisítéséért és egy széles körű demokratikus rendszer megvalósításáért."

A fegyveres felkelés győzelmének hatalmas visszhangja támadt Észak-Erdélyben is. Több üzemben munkásgárdákat alakítottak, amelyek politikai agitációt folytattak a dolgozók és katonák között, menedéket biztosítva az utóbbiaknak abban az esetben, ha átadják fegyverüket és a rendelkezésükre álló lőszert.

A magyar vezérkar hitleri utasításra szeptember 5-én parancsot adott Dél-Erdély megtámadására, a német csapatok fedezése végett. Szeptember 7-én Budapesten minisztertanácsot tartottak, amelyre a polgári jellegű Erdélyi Párt elnökét, gróf Teleki Bélát is meghívták. Teleki a következőket mondta: „Erdélyben mindenki meg van győződve arról, hogy a játszma elveszett... Az erdélyi magyarságnak egy lehetősége van, hogy sorsát megmentse, éspedig ha baloldali orientációt vesz fel a román kommunistákkal egyetértésben." Visszavonulás közben a magyar fasiszta csapatok egyik terrorcselekményt a másik után követték el. Kolozsvárt október 10-én, egy nappal a város felszabadulása előtt a Gestapo parancsára a magyar tábori rendőrség letartóztatta és kivégezte a kommunista Kovács-Katona Jenő írót s a demokrata Nagy József újságírót, aki tollát az ellenállás szolgálatába állította.

A szovjet és román csapatok Észak-Erdély felszabadítása idején jelentős segítséget kaptak a munkásgárdáktól, amelyek védelmezték a gyárakat, az üzemeket a fasiszták romboló tevékenységétől, és megakadályozták a gépek elszállítását. A vállalatokat, a kórházakat rögtön a felszabadító seregek szolgálatába állították. A lakosság széles rétegeinek támogatásával a

munkások helyreállították a visszavonuló fasiszta hadsereg által megrongált vasútvonalat.

1944. október 25-én a szovjet és román csapatok, miután Nagykároly és Szatmár vonalánál győzelmet arattak, elérték a román–magyar határ északnyugati vonalát. Románia egész területének a fasiszta uralom alóli felszabadulása, a román csapatoknak Magyarország és Csehszlovákia felszabadításában való részvétele Romániában mélységes demokratikus átalakulásokkal járt együtt. Ennek a folyamatnak a kifejezéseképpen jött létre az RKP vezetésével az Országos Demokratikus Arcvonal, amelyben az RKP, az SZDP, a szakszervezetek, az Ekésfront, a Hazafiak Szövetsége, a MADOSZ és más demokratikus szervezetek vettek részt.

1944. október 16-án a MADOSZ Brassóban tartott országos értekezlete elhatározta, hogy a romániai magyar nemzetiség széles körű demokratikus politikai szervezetévé alakul át Romániai Magyar Népi Szövetség néven.

A román és a magyar reakció a köztük levő ellentétek ellenére egységesen lépett fel az ország demokratikus átalakulásának megakadályozására irányuló törekvéseiben. A nemzetiségi kérdés tekintetében a román nacionalista elemek a két világháború között Romániában alkalmazott elnyomó politika visszaállítására törekedtek, míg az észak-erdélyi magyar nacionalista elemek agitációt fejtettek ki a horthysta uralom alatt fennálló nemzeti kiváltságok fenntartása érdekében.

A Magyar Népi Szövetség, amelynek először Brassóban, majd Kolozsvárt, végül pedig Bukarestben volt a székhelye, hatékony tevékenységet fejtett ki, hogy a román tömegek oldalán a magyar tömegeket is bevonja a demokratikus rendszer létrehozásáért folyó harcba, a nemzeti jogegyenlőség megvalósításáért.

Ezen a téren az első sikert a Nemzetiségek Statutuma jelentette, amelyet a kormány az Országos Demokratikus Arcvonal fellépésére 1945. február 6-án fogadott el. A törvényrendelet jellegű Statutum kimondta a faji és nemzeti megkülönböztető törvények hatályon kívül helyezését, az összes állampolgárok egyenlőségét a törvény előtt, fajra, nyelvre, nemzetiségre és vallásra való tekintet nélkül, mindenféle faji vagy nemzeti gyűlölet megnyilvánulásának a törvény általi büntetését: „A nyelvi, vallási, származási, illetve nemzetiségi kü-

lönbség egyetlen román állampolgár részére sem jelenthet akadályt a közhivatalokba való kinevezés vagy bármely foglalkozás gyakorlását illetően. Minden román állampolgár kizárólagos egyéni joga anyanyelvének vagy nemzetiségének megállapítása."

A demokratikus erők 1945. március 6-án létrehozták a dr. Petru Groza vezette kormányt. A kormányban döntő szerepük volt a munkásosztály képviselőinek és szövetségeseinek, a parasztságnak és a középrétegeknek.

A demokratikus kormány egyik első politikai ténykedése a Szovjetunió kormányához intézett távirat küldése volt, amelyben kérték – a megkötött fegyverszüneti egyezmény értelmében – Észak-Erdély közigazgatási visszacsatolását Romániához. A távirat többek között hangoztatta: „A román kormány tudja, hogy annak a közigazgatásnak, amely visszatér ebbe az országrészbe, védelmeznie kell az együttlakó népek jogait, s módszerében az egész népességgel szemben az egyenlőség elveit kell megvalósítania."

1945. március 13-án Kolozsvárt, Petru Groza miniszterelnök és a szovjet külügyminiszter jelenlétében megünnepelték az újraegyesítést. A román és magyar tömegek közös népgyűlése egyöntetűen üdvözölte a történelmi eseményt.

A demokratikus rendszer megszilárdításáért és a reakció elszigeteléséért folytatott harcban fontos szerepük volt az 1946. november 19-i parlamenti választásoknak. Megalakult a Demokrata Pártok Blokkja, amelyben az RKP, az SZDP, az Ekésfront, a Nemzeti Néppárt (a Hazafiak Szövetsége utódja), a Nemzeti Liberális Párt (Tătărescu), a Nemzeti Parasztpárt egy frakciója és a Magyar Népi Szövetség vett részt. A Magyar Népi Szövetség a Blokk politikai programja alapján külön listával indult a választásokon. A demokratikus erők döntő győzelmet arattak. A választók 71,80%-a a Demokrata Pártok Blokkjára szavazott, 8,6%-a pedig a Magyar Népi Szövetség listájára, így a demokratikus erők szövetsége a szavazatok négyötödét szerezte meg.

A romániai magyar néptömegek a román néppel, a többi együttélő nemzetiséggel együtt az ország demokratikus, majd szocialista átalakulásának építő elemeivé váltak, s a dolgozók nemzetiségi különbség nélküli boldogulásán munkálkodnak. A nemzeti jogegyenlőségi politika, az ország különböző övezetei-

nek arányos gazdasági fejlődése – beleértve a nemzetiségek által lakottakat is – az anyanyelvű oktatás és helyi államigazgatás, valamint művelődési élet mind hozzájárult a különböző nemzetiségű állampolgárok egymás iránti bizalma és kölcsönös tisztelete megerősödéséhez.

Természetesen az élet újabb és újabb kérdéseket vet fel. Az intézmények működésének szakadatlan javítása, a szocialista Alkotmány következetes alkalmazása szüntelen erőfeszítéseket igényel minden téren, így a nemzeti kérdés területén is. A különböző szervek tökéletesítése lépést tart a társadalom fejlődésének egészével.

A közös munka és harc évei gazdag termést hoztak. A közös haladó hagyományok ápolása, az együttélő nemzetiségek irodalmának felvirágzása az egész nép közös szellemi tárházát gyarapítja.

A román, magyar, német és más nemzetiségű tömegek évszázados törekvései Románia Szocialista Köztársaságban megvalósultak, az egyenlőség és a testvériség nemes ügyének ápolása révén egyre szorosabbra fűződtek a szolidaritási kapcsolatok szálai.